

ولادیمیر یراپ

قصه شفاهی جهانی

پیتر جیلست مترجم: پگاه خدیش

ناشر برگزیده

هفدهمین، بیستمین، بیست و دومین،

بیست و سومین و بیست و چهارمین

نمایشگاه بین المللی کتاب تهران

ولادیمیر یراب قصه شفاهی جهانی و

پیتر جیلت مترجم: پگاه خدیش

۱۳۹۷

سرشناسه: ژیله، پپتر، ۱۹۲۹ - م.
عنوان و نام پدیدآور: ولادیمیر پروپ و قصه شفاهی جهانی / پپتر جیلست: مترجم: پگاه خدیش.
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: سی‌دور، ۲۳۹ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۶-۵۴۶-۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Vladimir Propp and The Universal Folktale: Recommissioning an Old Paradigm--Story as Initiation, c1998.

موضوع: پروپ، ولادیمیر یاکولویویچ، ۱۸۹۵ - ۱۹۷۰ م.

موضوع: Propp, Vladimir Iakovlevich

موضوع: افسانه‌ها و قصه‌ها -- رده‌بندی

Tales -- Classification موضوع:

موضوع: افسانه‌ها و قصه‌ها -- تاریخ و نقد

Legends -- History and criticism موضوع:

شناسه افزوده: خدیش، پگاه، ۱۳۵۳ - مترجم

رده‌بندی کنگره: GR ۷۴۶/۹ و ۸ ۱۳۹۶

رده‌بندی دیویی: ۳۹۸/۲۰۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۲۵۱۰۴

ولادیمیر پروپ و قصه شفاهی جهانی

نویسنده: پپتر جیلست

مترجم: پگاه خدیش

چاپ نخست: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه
حق چاپ محفوظ است.

انتشارات
علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان، پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن اداره مرکزی: ۸۸۶۷۷۴۵۶۹ - ۷۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن مرکز پخش: ۸۸۶۶۵۷۲۸ - ۲۹؛ تلفکس: ۸۸۶۷۷۵۴۴ - ۴۵

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

وب‌سایت فروش آنلاین: www.farhangishop.com

فروشگاه مرکزی (پرندۀ آبی): خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، بین بلوار گلشهر و ناهید، کوچه گلغام،

پلاک ۷۲؛ تلفن: ۲۲۰۲۴۱۴۰ - ۳

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶ - ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت‌تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛

تلفن: ۸۸۳۴۳۸۰۶ - ۷

فروشگاه سه: خیابان کارگر شمالی، روبه‌روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه

محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

تقدیم به پدرم پیر جیلت، و به استادانم در دانشگاه
سیدنی در اوایل دههٔ شصت میلادی: ادوین جاج و
آقای ایوانز در تاریخ قدیم، رز چمبرز در زبان فرانسه،
آقای کلی در یونانی، جودی بیرمینگام و ب. هنسی در
باستان‌شناسی. همچنین به استاد راهنمایم در فرانسه
در اوایل دههٔ هفتاد، پی‌یر گالاس از دانشگاه پواتیه.

به برادرم پاول و دوستم دیوید بروکز برای
هم‌فکری‌هایشان.

به همسرم پائولا برای مهارتش در ویرایش این کار در
چند ماه اخیر و برای حضور و همراهی‌اش در ده سال
گذشته. به فرزندانم دانیل، سوفیا، براندن و بندیکت
که شیفتهٔ قصه‌های شگفت‌اند.

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	یازده
مقدمه.....	پانزده
چرا پراپ؟.....	نوزده
بحث اصلی.....	بیست و دو
تعریف قصه شفاهی.....	بیست و شش
فرضیه.....	بیست و شش
انتخاب متون.....	بیست و هفت

نظریه های پیشین.....	۱
نخستین نظریه ها.....	۲
دوران صنعتی، الهه های خورشیدی و خدایان گیاهی.....	۹
اسطوره و آیین.....	۱۲
رویکرد کاربردشناختی.....	۱۷
ساختگرایی.....	۲۰
صورت گرایی.....	۲۳

۳۱	مقلدان/اصلاحگران پراپ
۳۶	نکته‌های پایانی دربارهٔ صورت‌گرایی
۳۷	مکتب روان‌شناختی
۴۱	سایر نظریه‌ها
۴۹	بحث حاضر: پسا ساخت‌گرایی و مکتب سیاسی
۵۳	نتایج بررسی نظریات گذشته
۵۵	گزینش یک نظریهٔ متنی
۵۵	انتخاب ابزاری برای تجزیه و تحلیل
۶۹	تجزیه و تحلیل قصه‌ها
۶۹	قصه‌های نپالی
۷۸	قصه‌های ایرلندی
۹۲	قصه‌های روسی
۱۰۹	یک الگوی کلی برای قصهٔ شگفت
۱۱۰	الف. موقعیت نخستین
۱۱۱	ب. تعامل با یاریگر
۱۱۳	پ. تعامل با شاهزاده/شاهبانو
۱۱۵	ت. تعامل با دشمن
۱۱۷	ث. بازگشت قهرمان
۱۱۹	نتیجه‌گیری
۱۲۳	تجزیه و تحلیل مجموعهٔ گسترده‌تری از قصه‌ها
۱۲۳	یک نمونه‌گیری فراگیر جهانی
۱۲۳	افریقای شمالی

زیر صحرای افریقا.....	۱۲۷
چین.....	۱۲۹
امریکای شمالی.....	۱۳۳
امریکای جنوبی.....	۱۳۹
نتیجه گیری.....	۱۴۳
یک. موقعیت نخستین.....	۱۴۳
دو. تعامل با یاریگر.....	۱۴۳
سه. تعامل با شاهبانو.....	۱۴۴
چهار. تعامل با دشمن.....	۱۴۴
پنج. بازگشت قهرمان.....	۱۴۵
قصه شگفت و سایر ساختارها.....	۱۴۹
نظریه های متنی.....	۱۴۹
نتیجه گیری.....	۱۶۰
پیوند نظریه های متنی و بافتی.....	۱۶۳
نکات پایانی.....	۱۸۷
کتابنامه.....	۱۹۷
نمایه.....	۲۱۷

پیش‌گفتار

قصه‌ها دریچه ورود به جهانی رنگارنگ و جذاب‌اند که انسان را می‌فریبد و افسون می‌کند. اندیشه آدمی در جهان قصه پر و بال می‌گیرد و مرزهای غیرممکن و ناشدنی را درمی‌نوردد. بررسی منطق حاکم بر پیدایش و شکل‌گیری قصه‌ها شاید اندکی از افسون آن‌ها بکاهد، ولی به یقین پرده‌هایی را که حقیقت در پشت آن‌ها پنهان شده است را نیز کنار می‌زند. کتاب حاضر ماجرای کشف حقیقت پنهان در قصه‌هاست. نویسنده آن، پتر جیل^۱، محقق و استاد دانشگاه غرب استرالیا^۲، سال‌هاست که در حوزه قصه‌ها و افسانه‌ها مطالعه و تحقیق می‌کند. وی در جست‌وجوی ساختار قصه شفاهی، به خصوص قصه شگفت و همچنین پیوند میان متن و بافت این قصه‌ها، از الگوی ولادیمیر پراپ^۳ در ریخت‌شناسی قصه‌های پریان روسی بهره گرفته و با تعدیل و دستکاری الگوی وی، ساختاری جامع طراحی کرده که به ادعای او، می‌توان تمام قصه‌های شفاهی جهان را با آن مطابقت داد.

1. Peter Gilet

2. UWA

3. Vladimir Propp (1895-1970)

جیلست برای رسیدن به هدفش، کارکردهای مورد بحث پراپ را به پنج کار کرد کاهش داده است: موقعیت نخستین که متضمن یک خطا یا کمبود است و داستان را به حرکت می‌اندازد؛ تعامل با یاریگر؛ تعامل با شاهزاده/شاهبانو؛ تعامل با دشمن؛ و بازگشت قهرمان. شخصیت‌های قصه را نیز محدود کرده است به قهرمان، یاریگر، شاهزاده/شاهبانو، دشمن، قهرمان دروغین و بدل. وی قصه شگفت را دارای دو ساحت مختلف یا به تعبیر خودش، دو جهان می‌داند: جهان معمولی و جهان دیگر. قهرمان قصه به سبب خطا یا کمبودی که در ابتدای قصه روی می‌دهد، سفر خویش را از جهان معمولی آغاز می‌کند و به سمت جهان دیگر می‌رود و در آنجا - که قلمرو دشمن و موجودات تحت امر اوست - یا در حواشی آن جهان، ماجراهایی را از سر می‌گذرانند. از یاریگری (که گاه همان شاهزاده/شاهبانوست) کمک، راهنمایی یا نیرویی سحرآمیز یا اشیائی جادویی می‌گیرد، کار دشواری را با یاری این چیزها به انجام می‌رساند، دشمن را شکست می‌دهد و نابود می‌کند و دارایی‌های فراوان او را به دست می‌آورد، همراه با شاهزاده/شاهبانو و غنیمت‌هایش به جهان معمولی برمی‌گردد، مدتی گمنام و ناشناس در جامعه خویش سر می‌کند، قهرمانی دروغین جایگاه او را به ناحق ادعا می‌کند، ولی قهرمان پس از اثبات نادرستی وی و حقانیت خویش، دیگر تا پایان عمر در رفاه و آسودگی روزگار می‌گذرانند.

سپس نویسنده این ساختار کلی را بر روی قصه‌هایی از سراسر دنیا - از آفریقا و آمریکا و استرالیا تا ایرلند و نپال و چین - پیاده کرده و در تمام موارد، میان ساختار خویش و قصه‌های مورد بررسی، تطابق و همخوانی یافته است؛ از این رو، این الگو را ساختار جهانی قصه شگفت می‌داند و معتقد است که تمام قصه‌های جهان بر مبنای همین الگو شکل گرفته‌اند.

وی در بخش دیگری از این کتاب، برای یافتن رابطه میان متن و معنا یا به عبارت دیگر، میان متن و بافت قصه‌ها، آیین‌های تشرف و شمنیسم^۱ قبیله‌های بدوی را بررسی کرده و تشابهات شگفت‌آوری میان این مراسم و ساختار قصه شگفت یافته است. نتیجه تحقیقات وی نشان می‌دهد که در این مراسم و آیین‌ها، نوجوانی که در آستانه بلوغ است یا مردی را که می‌خواهد به مرتبه شمنی برسد، به نوعی از جامعه خویش دور می‌کنند یا خودش دور می‌شود و مدتی در انزوا و دور از سایر اعضای قبیله و به خصوص زنان، در جنگل یا مکان دورافتاده‌ای سر می‌کند. در این مدت یکی از بزرگان قبیله یا یک شمن او را راهنمایی می‌کند و دانش‌ها و مهارت‌هایی به او می‌آموزد و او سرانجام به عنوان یک مرد یا یک شمن، به جامعه بازمی‌گردد، ولی در بازگشت، مردمان قبیله به صورت نمادین به او حمله می‌کنند و تا قدرت و توانایی‌های جدید خودش را نشان ندهد، او را در جمع خود نمی‌پذیرند. جوان مشرف شده به آیین بلوغ یا مردی که به مقام شمنی رسیده است، ضامن تأمین امنیت و رفاه جامعه خویش است و نیروی باروری دارد یا قادر به حاصلخیز کردن زمین و تهیه غذا و ثروت است، یا با بهره‌گیری از دانش‌های عجیب و پنهانی خویش، دردها را شفا می‌دهد و دشواری‌ها را برطرف می‌کند.

این کتاب، راهنمای پژوهشگرانی است که درباره قصه‌ها و افسانه‌ها، یا حتی درباره علم روایت و شکل‌های گوناگون آن، مطالعه می‌کنند و به تحقیقات ساختاری و محتوایی علاقه‌مندند؛ همچنین مکمل پژوهش‌هایی است که بر مبنای الگوی ریخت‌شناسانه ولادیمیر

۱. shamanism: یا شمن‌باوری، نام یک رشته باورهای سنتی در برخی اقوام بدوی که از دوران پیش از تاریخ در سراسر جهان وجود داشته است. شمن‌باوران معتقدند که به وسیله تماس با ارواح می‌توان بیماری و رنج افراد را تشخیص داد و درمان کرد یا در افراد ایجاد بیماری و رنج نمود. -م.

پراپ درباره قصه‌ها و افسانه‌های روسی، بر روی آثار ادب شفاهی و به خصوص قصه‌ها صورت می‌گیرد. بی‌شک هر گونه بررسی انتقادی در باب ساختار و معنای قصه‌ها، در نوع خود ارزشمند و بر سایر مطالعات، تأثیرگذار خواهد بود.

این کتاب را هنگام نگارش رساله دکتری خود مطالعه کردم. از همان زمان اندیشه ترجمه آن با من بود، به امید اینکه پژوهشگران ایرانی نیز به آن دسترسی داشته باشند و از نتایج این تحقیق ارزشمند استفاده کنند. سرانجام پس از دوازده سال کار به انجام رسید و اینک در دست شماست.

همکار ارجمندم جناب آقای دکتر علی درزی، برخی از مشکلات این ترجمه را اصلاح کردند که از ایشان صمیمانه سپاسگزارم؛ با این حال، مسئولیت تمام کاستی‌های ترجمه بر من است. از مدیریت و کارکنان محترم و فرهنگ دوست انتشارات علمی و فرهنگی که در انتشار این اثر کوشیدند، نیز تشکر و قدردانی می‌کنم.

پگاه خدیش، بهار ۱۳۹۵

مقدمه

داستانی هست که همه ما زمانی با آن بسیار اخت داشتیم و می شناختیمش؛ داستانی که پدران و مادرانمان در دوران کودکی که هنوز سواد خواندن نداشتیم برایمان تعریف می کردند. قصه همیشه با حکایت کودکی شروع می شد که تنها، بدون غذا و لباس و سرپناه در جنگل آواره بود و به نظر می رسید که یا از گرسنگی می میرد یا طعمه دیوها و حیوانات وحشی می شود. آنگاه کودک به شیوه ای کاملاً غیرمنتظره با موجود کوچولوی عجیبی ملاقات می کرد که به او می گفت قصر یا قلعه ای در همان نزدیکی ست که می تواند خانه و پناهگاه کودک باشد، اما خطری هم در آن هست؛ قلعه ای که شاهزاده یا شاهبانویی بسیار زیبا و گنج هایی فراوان در آن بود و دیوی نیز در آنجا زندگی می کرد ...

این قصه روایت های بسیاری داشت (از جمله هانس و گرتل، سه خرس، شئل قرمزی)، اما همیشه ویژگی های مشخصی از آن ها در ذهن باقی می ماند؛ ویژگی هایی خاص آن سرزمین خیالی که تغییرناپذیر بود: کودک، آوارگی و سرگردانی، قلعه دیو، حیوانات سخنگو، موجودات غریب یاریگر، ... و همیشه پس از ماجراهای بسیار، کودک به خانه

باز می‌گشت تا از آن پس با استفاده از غنائم و جادوی آن سرزمین خیالی شگفت، به شادی زندگی کند.

انگیزه من در انجام این پژوهش در واقع از همان داستان نیمه‌فراموش شده دوران کودکی‌ام سرچشمه می‌گیرد و از احساسی که مدت‌ها داشتم و می‌پنداشتم که ورای تمام ترکیب‌ها و دستکاری‌های عناصر قصه، سرانجام فقط یک قصه باقی است، نه چند تا و اینکه آن قصه واحد به راستی قصه بسیار مهمی است.

به زودی دریافتم که یکی از اساسی‌ترین بخش‌های قصه، یعنی تقریباً بارزترین ویژگی آن، ارتباط با «جهان دیگر»^۱ است که موجودی عجیب و اسرارآمیز بر آن فرمان می‌راند. برحسب تصادف، ولادیمیر پراپ، فولکلوریست روس و استاد قوم‌شناسی دانشگاه لنینگراد، پیش‌تر این گونه قصه‌ها را بررسی‌ده و آن‌ها را قصه شگفت^۲ نامیده بود. این امر را بعدها فهمیدم، زمانی که خواندن و نوشتن آموخته بودم، بزرگ شده بودم و همه چیز به جز قصه‌های دوران کودکی‌ام را فراموش کرده بودم. سپس به شیوه‌ای آکادمیک به این قصه‌ها علاقه‌مند شدم و همچنان که ذهنم با آن‌ها درگیر بود، دریافتم که پراگندگی جغرافیایی بسیار گسترده‌ای دارند و عجیب آنکه پرشمارترین شکل قصه در تمام مجموعه‌های جهان هستند. تصمیم گرفتم موضوع را دنبال کنم، نه فقط به دلیل کنجکاوی علمی، بلکه چون آن بصیرت کودکانه که می‌گفت قصه‌ها بسیار مهم‌اند هنوز در من بود.

اکنون دو چیز کاملاً آشکار بود: این قصه‌ها به راستی شکل و ساختی مشترک^۳ داشتند و لازم بود که این شکل شرح و توضیح داده شود و به عبارت دیگر، یک نظریه متنی^۴ لازم بود. نکته دیگر آنکه قصه‌ها معانی

1. other world

2. wonder tale

3. common form

4. textual theory

و ارتباطاتی با یکدیگر دارند و نکات مهمی دربارهٔ جهانی که در آن زندگی می‌کنیم می‌گویند. در واقع فراتر از ساختارهای متنی هستند و به شدت به بافت و محیط پیرامون هم مرتبطاند؛ از این رو، به یک نظریهٔ بافتی^۱ نیز احتیاج داشتم. اگر می‌خواستم مسئله را به طور کامل بررسی کنم، ناگزیر بودم که هم به شکل و هم به محتوا بپردازم، البته در ابتدا به صورت دو پدیدهٔ کاملاً متمایز، اما از آنجا که هر قصهٔ هویتی خاص و یگانه دارد، سرانجام ناچار شدم شکل و بافت را با هم بیامیزم و تنها در این صورت، کارم معنا می‌یافت. نظریه‌های پیشین، حتی در رویارویی با یکی از این دو عنصر، ناقص و نارسا به نظر می‌آمدند و به همین سبب، کار از آنچه در آغاز پیش‌بینی می‌کردم بسیار دشوارتر شد؛ مثلاً برخی نظریه‌های بافتی، قصه‌ها را بر حسب تعریفات و اصطلاحات مربوط به هوا، فصل‌ها، الهه‌های نباتی و مادران زمینی، آیین‌های کهن و ... شرح می‌دادند؛ در حالی که قصه‌ها خود ظاهراً بر امور بسیار مهم‌تری دلالت دارند. ممکن است آثار یونگ^۲، فروید^۳، بتلهایم^۴ و مکتب‌های روانکاوی معنایی، در رشته‌های خاص خودشان معتبر باشد، اما از بازگفتن پیام کامل و راستین قصه‌ها در مانده‌اند. همچنین الگوهای پیشنهادی دوراند^۵ و گالاس^۶ برای نظریه‌های متنی بسیار سودمند است، ولی کسانی که شکل و قالب را اصل قرار می‌دهند، در عمل به قلمرویی بسیار کلی‌تر و گسترده‌تر از قصه‌های شفاهی می‌پردازند. ساختگرایی

۱. contextual theory: این اصطلاح (contextual) را به فرامتنی و محیطی و مربوط به متن نیز ترجمه کرده‌اند، یعنی مجموعه موضوعاتی که فراتر از متن است و بستر زایش متن به شمار می‌رود، شامل بافت جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه‌ای که متن در آن ساخته و پرداخته شده است. همه جا در ترجمهٔ این کتاب، معادل «بافت» برای این اصطلاح به کار رفته است. - م.

2. Jung

3. Freud

4. Bettelheim

5. Durand

6. Gallais

کلود لوی-اشتراوس^۱ نیز ویژگی‌های مشابهی دارد و تقابل‌های دوتایی او که در ساختار ذهن بشر بسیار اساسی است، بسیار فراتر از محدودیت‌های موجود در افسانه‌های کهن است.

بنابراین در نخستین گام، لازم بود نظریه‌ای متنی پیدا کنم (در ادامه آن را شرح خواهم داد) که به شیوه‌ای رضایت‌بخش شکل قصه‌ها را شرح و توصیف کند، و بعد اینکه ببینم آیا این شکل، به عنوان یک واحد کلی، می‌تواند با بافت و سیاق کلام ارتباطی داشته باشد. البته برای نادیده گرفتن یگانگی این دو پدیده (یعنی شکل و بافت) می‌شد از بسیاری از حقایق و واقعیت‌های مربوط به بافت و معنا دفاع کرد و شکل را در نظر نگرفت. باید تفاوت دقیق میان شکل و معنا را درمی‌یافتم. همچنین نظریه‌ی متنی مورد نیازم باید برخلاف بسیاری نظریه‌های مشابه، قصه‌های شفاهی را به عنوان یک روایت در نظر می‌گرفت، زیرا ویژگی خاص قصه‌ها، خط داستانی آن‌هاست، یعنی مجموعه‌ای از رویدادها که یکی پس از دیگری در طول زمان رخ می‌دهند.

چند نظریه‌ی متنی وجود داشت که درباره‌ی عناصر روایت بحث می‌کردند، اما بسیاری از آن‌ها به قصه‌های شگفت نپرداخته بودند. از میان نظریه‌هایی که به این گونه‌ی ادب شفاهی اختصاص داشت، ساختار پراپ نخستین و اصولی‌ترین بود؛ با این حال، نظریه‌ی او نیز ضعف‌های خاص خود را داشت. ساختار پیشنهادی او، با آن سی‌ویک کارکرد، بسیار بی‌دروپیکر به نظر می‌رسید. بسیاری از کارکردهایش نیز در بسیاری از قصه‌ها دیده نمی‌شد؛ به علاوه، پراپ تنها بر روی قصه‌های روسی کار کرده بود و برای تطبیق الگوی او با قصه‌های شگفت جهان، کار زیادی لازم بود.

پس تصمیم گرفتم ساختار پراپ را ساده کرده، آن را با شکل

مشترک قصه‌های شگفت متناسب سازم. آنگاه آن شکل را با بافت سخن مرتبط کنم تا در یک نظریه، هر دو موقعیت متنی و بافتی را در آمیزم. واضح بود که می‌بایست درگیر بحث گسترده‌تری می‌شدم که در بیشتر قرن بیستم، محور مباحث نقد ادبی بود. با نگاه دقیق‌تری به پراپ و موقعیت او، مفاهیم این بحث روشن می‌شود.

چرا پراپ؟

دلیل برای انتخاب ساختار پراپ به عنوان پایه و مبنای این پژوهش، چیزی فراتر از راحت و ساده بودن آن است. ادبیات شفاهی، علی‌رغم فراوانی مواد آن، قرن‌ها مورد بررسی قرار نگرفته بود. تحقیق و پژوهش، مختص آثار مکتوب بود و قصه‌های شفاهی از این دست نبودند. البته در دوران کلاسیک، برخی از قصه‌ها در فرهنگ مکتوب جذب و پذیرفته شدند و باید گفت که بسیاری از عوامل محرک رنسانس در قرن دوازدهم و نیز قرن شانزدهم میلادی در اروپا، از انسان‌مداری این قصه‌ها سرچشمه می‌گرفت؛ به عبارت دیگر، از وابستگی آن‌ها به آنچه در اصل روایت‌های شفاهی مربوط به دنیای کهن رومی-یونانی بود. با این حال، قصه‌هایی که این چنین جذب و تحلیل شدند، تغییرات بسیاری یافتند.

قصه‌های شفاهی در قرون هجدهم و نوزدهم میلادی مورد توجه محققان قرار گرفتند؛ زمانی که تمدن اروپا از نظر شهرنشینی و تجارت و ارتباطات، نسبت به دوران رومی، یعنی زمانی که جوامع کشاورز در خانه و مردمان قبیله‌نشین در خارج از خانه با یکدیگر می‌جنگیدند یا متحد می‌شدند، رشد و گسترش بیشتری یافت. طنز تاریخ روایت‌های شفاهی این است که قصه‌های قدیمی باقی ماندند، ولی جوامعی که این قصه‌ها را ساخته بودند از میان رفتند.

در همین دوران، جنبش رمانتیسزم نیز رشد یافت. به گمان من رمانتیسزم عکس‌العملی بود نسبت به جهانی سخت مایوس‌کننده^۱ که با پیشرفت‌های علمی قرن هجدهم شکل گرفته بود و در آثار خیالی، راه فراری می‌جست و در قرن نوزدهم رونق فراوان یافت (ساندرز^۲، ۱۹۹۳، ۹۳-۹۵). ادبیات کلاسیک که بر مطالعات گذشته تمرکز داشت، با تمام نگرش‌ها و نظریه‌های خردمندانه‌تر و مدون‌ترش، به سود روایت‌های مردمی قرون وسطایی کنار گذاشته شد و در چنین شرایطی بود که محققانی چون مولر^۳ و برادران گریم^۴ برای نخستین بار به شیوه‌ای معقول و منطقی به روایت‌های شفاهی روی آوردند.

این دوران با انقلاب‌هایی نیز مقارن بود، از جمله انقلاب فرانسه. مکتب رمانتیسزم هنوز الگوهای دانش قرن هجدهم را برای علوم انسانی به کار می‌گرفت و از این لحاظ، میان رمانتیسزم و روح علمی انقلاب فرانسه تناقضی بنیادین وجود داشت، اما این مکتب چنان شهرت و رواجی یافت که تناقضات نادیده گرفته شد. عصری بود که در آن ناپلئون و موتزارت پا گرفتند، ولی علاقه به روایت‌های شفاهی قدیمی، پدیده‌هایی که با تمایل حاکم برای انقلاب و ایجاد یک نظم اجتماعی جدید و قانونمند بسیار مغایرت داشتند، نیز رواج بسیار یافت.

این تناقض در آثار کارل مارکس^۵ به خوبی دیده می‌شود. او پیام‌آور عصری جدید و روشنگرانه و در عین حال، چهره‌ای رمانتیک و جذاب بود که راجع به و برای کسانی سخن می‌گفت که فقط روشنفکر بودند و دیگر هیچ؛ پیامبری بود از جنسی دیگر!

شگفت نیست که آخرین فرزند شورش باستیل، یک انقلاب کمونیستی موفق بود که نه در قلب صنعتی اروپای غربی، بلکه در

1. *Bleakly Determined World*

2. Saunders

3. Mueller

4. the brothers Grimm

5. Karl Marx

مرزهای شرقی آن رخ داد. در کشوری که تا حدی صنعتی بود، ولی سنت‌های جامعهٔ ماقبل صنعتی و روایت‌های شفاهی در آن هنوز بسیار زنده بود. تناقض انقلابی، در خانه‌ای دیگر شکل گرفت. کسانی که در انقلاب روسیه شرکت داشتند، بلافاصله با این تناقض رویارو شدند. روشنفکران و سیاستمدارانی چون لنین، کارنسکی^۱ و تروتسکی^۲ که آرزو داشتند عصر جدیدی بیافرینند، به عقلانیت و به آن جنبه از انقلاب که از آگاهی و روشنگری سرچشمه می‌گرفت سرسپردند. این مردان، خویشان را با آن جنبهٔ دیگر انقلاب همگام ساختند؛ یعنی با شاعران، نویسندگان و دهقانانی که خواست‌ها و آرزوهایشان، به جای آنکه به شکل یک نظریهٔ اجتماعی درآید، بنا به عادت، در قالب قصه‌های پریان بیان می‌شد. روسیهٔ روشنفکر باید با دوستان رمانتیک خویش به توافق می‌رسید.

می‌توان گفت که اثر پرآپ و تمام جنبش صورت‌گرای روسی دههٔ ۱۹۲۰م از همین تناقض زاده شد و شکل گرفت. یک شیوهٔ مؤثر و کارای جنبهٔ عقلانی انقلاب روسیه برای خنثی کردن تأثیر آفرینش‌های ادبی خلاق موجود در قصه‌های شفاهی و ادبیات، یافتن ساختارهای خرد و ریزاندیشه در آن‌ها بود. این کار نه تنها آثار تخیلی را به شکلی قابل درک درمی‌آورد، بلکه آن‌ها را از معنایشان دور، و به این ترتیب، بی‌اثرشان می‌کرد؛ بنابراین اثر هنری (و روایت‌های مردمی) دیگر صدایی پیامبرگونه نبود که برای جهانیان از جهان سخن می‌گفت؛ پدیده‌ای بود تنها و منفرد از کل جهان و موضوعی بود برای تجزیه و تحلیل‌های علمی.

بیشتر صورت‌گرایان دههٔ ۱۹۲۰م به شعری علاقه داشتند که در

1. Karenskis

2. Trotskys

برابر جریان‌های سطح بالای جامعه سر خم می‌کرد و (در ایجاز زبانی خویش) از جهان روزمره فاصله می‌گرفت. از میان اندک کسانی که مطالعات ساختاری بر روی ادب شفاهی انجام داده‌اند، پراپ از همه مشهورتر است و بنابراین در هر نوع مطالعه مرتبط با روایت شفاهی، پراپ محور مرکزی است؛ نه به این سبب که او نخستین کسی بود که ابزاری برای مطالعه موضوع ابداع کرد (برای بحث دربارهٔ پیشینیان پراپ ← جیسون^۱، ۱۹۷۷، ۴۷۱-۵۱۶)، بلکه بدان جهت که او حاصل برخورد تاریخی میان خلاقیت و عقلانیت به شمار می‌رود؛ آن هم نه در بحث دربارهٔ روایت شفاهی به صورت خاص، بلکه به طور کلی دربارهٔ جامعه اروپایی از اواخر قرن هجدهم میلادی. او آفریدهٔ این تعریض بنیادی در زمان و مکان بود، البته هنگامی که این تعریض به شیوه‌ای فوق‌العاده دراماتیک عرضه می‌شد.

مسئلهٔ آخر این است که اگر پراپ زادهٔ انقلاب روسیه بود، چرا اثر او و صورت‌گراهای روس، مدت‌ها بعد (بعد از جنگ جهانی دوم) آن قدر در غرب مورد توجه قرار گرفت؟ می‌توانم بگویم چون جامعهٔ غرب هنوز در پی آن بود که میان دو جریان - یعنی جریان احساس و اندیشه یا میان جریان رمانتیک و جریان عقلانی - ارتباطی کارآمد بیابد و به این سبب، اکنون در میانهٔ قرن بیستم این بحث هنوز زنده و کتاب پراپ هنوز مناسب‌ترین است.

بحث اصلی

بحث اصلی این کتاب، بررسی و مطالعهٔ قصه‌های شفاهی (و البته ادبیات) است و این مطالعه - به سبب دسته‌بندی‌های نظری میان آن نگره‌هایی که می‌کوشند قصه‌ها را برحسب شکل توضیح دهند با آن‌هایی که بر